# FRANSUZ TIL BIRLIKLARINING BADIIY MATNDA MILLIY-MADANIY IFODASI

**Zebiniso Shavkatovna Xalmuradova**
Samarqand davlat chet tillar institute
**Kurtubayeva Nuripa Kenzhekasymovna**
Roel Metropolitan universiteti
E-mail: nkurtubaeva@mail.ru

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada fransuz til birliklarining badiiy matnda milliy-madaniy mazmunni ifodalashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Til faqat aloqa vositasi emas, balki xalqning tarixi, dunyoqarashi, urf-odatlari, qadriyatlari va estetik tafakkurini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy matnda qo‘llanadigan leksik birliklar, frazeologizmlar, realiyalar, murojaat shakllari, milliy mentalitetga xos obrazlar va madaniy konnotatsiyalar muallifning g‘oyaviy-estetik maqsadini ochib berishda alohida ahamiyat kasb etadi. Fransuz adabiy matnlarida uchraydigan til birliklari fransuz xalqining ijtimoiy hayoti, axloqiy qarashlari, madaniy qadriyatlari va milliy tafakkurini namoyon qiladi. Maqolada fransuz til birliklarining badiiy matndagi semantik, lingvokulturologik va stilistik xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, milliy-madaniy birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar va ularni to‘g‘ri talqin qilish zarurati haqida fikr yuritiladi.

**Kalit so‘zlar:** fransuz tili, badiiy matn, milliy-madaniy ifoda, lingvokulturologiya, realiya, frazeologizm, madaniy konnotatsiya, tarjima.

**Kirish**

Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘liq hodisalardir. Har bir xalqning tili uning tarixiy tajribasi, ijtimoiy hayoti, ma’naviy qadriyatlari va dunyoni idrok etish usulini o‘zida mujassam etadi. Shu sababli til birliklarini faqat grammatik yoki leksik jihatdan o‘rganish yetarli emas; ularni madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstda ham tahlil qilish zarur.

Fransuz tili Yevropa madaniyati, adabiyoti, falsafasi va san’atida muhim o‘rin egallagan tillardan biridir. Fransuz adabiyotida qo‘llanadigan til birliklari ko‘pincha milliy ruh, madaniy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va fransuz xalqiga xos hayot tarzini ifodalaydi. Masalan, fransuz badiiy matnlarida uchraydigan murojaat shakllari, kundalik hayotga oid realiyalar, ovqatlanish madaniyati, shahar hayoti, aristokratik muhit yoki oddiy xalq nutqiga xos birliklar matnning milliy-madaniy mazmunini kuchaytiradi.

Badiiy matn madaniyatni aks ettiruvchi eng muhim manbalardan biridir. Unda muallif nafaqat voqealarni tasvirlaydi, balki muayyan xalqning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari, estetik didi va ijtimoiy munosabatlarini ham til vositasida ifodalaydi. Shu jihatdan fransuz til birliklarining badiiy matndagi milliy-madaniy xususiyatlarini o‘rganish lingvokulturologiya, tarjimashunoslik va adabiyotshunoslik uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi fransuz til birliklarining badiiy matnda milliy-madaniy mazmunni ifodalash xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning matn mazmuni va tarjimasidagi ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

**Materiallar va metodlar**

Maqola lingvokulturologik, semantik va stilistik tahlil metodlariga asoslanadi. Tadqiqotda fransuz badiiy matnlarida uchraydigan milliy-madaniy birliklar, realiyalar, frazeologik iboralar, murojaat shakllari va madaniy konnotatsiyaga ega so‘zlar nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Tahlilda quyidagi jihatlarga e’tibor qaratildi:

1. fransuz til birliklarining badiiy matndagi madaniy vazifasi;
2. realiyalar va milliy madaniyatga xos leksik birliklarning ifodalanishi;
3. frazeologik birliklarning xalq mentalitetini aks ettirishdagi roli;
4. tarjima jarayonida milliy-madaniy mazmunni saqlash muammolari.

Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda fransuz til birliklarining badiiy matnda qanday madaniy ma’no kasb etishi yoritiladi.

**Natijalar va muhokama**

**Fransuz til birliklari va milliy-madaniy mazmun**

Fransuz til birliklari badiiy matnda faqat predmet yoki hodisani nomlash vazifasini bajarmaydi. Ular ko‘pincha madaniy xotira, tarixiy tajriba, ijtimoiy munosabat va milliy mentalitetni ifodalaydi. Masalan, fransuz tilidagi ayrim so‘zlar bevosita fransuz hayot tarzi bilan bog‘liq bo‘lib, boshqa tillarga so‘zma-so‘z tarjima qilinganda ularning to‘liq madaniy mazmuni yo‘qolishi mumkin.

Bunday birliklarga kundalik hayot, milliy taomlar, kiyinish madaniyati, ijtimoiy tabaqalar, shahar muhiti, diniy va tarixiy tushunchalar bilan bog‘liq so‘zlar kiradi. Masalan, *café*, *baguette*, *salon*, *madame*, *monsieur*, *château*, *boulevard* kabi birliklar oddiy leksik birlik bo‘lish bilan birga, fransuz madaniy muhitini ham ifodalaydi. Ular badiiy matnda muhit yaratish, obrazni milliy makonga joylashtirish va o‘quvchida madaniy tasavvur hosil qilishga xizmat qiladi.

**Badiiy matnda realiyalarning vazifasi**

Realiya — muayyan xalq hayoti, tarixi, madaniyati yoki turmush tarziga xos bo‘lgan til birligidir. Fransuz badiiy matnlarida realiyalar asarning milliy koloritini yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali o‘quvchi fransuz jamiyatining tarixiy davri, ijtimoiy muhiti va madaniy an’analarini his qiladi.

Masalan, fransuz adabiyotida Parij ko‘chalari, aristokratik saroylar, qahvaxonalar, teatrlar, adabiy salonlar yoki provinsiya hayoti tasviri ko‘pincha realiyalar orqali beriladi. Bunday birliklar matnda faqat fon vazifasini bajarmaydi; ular obrazlarning ijtimoiy mavqei, dunyoqarashi va hayot tarzini ham ochib beradi.

Realiyalarni tarjima qilishda esa muhim muammo yuzaga keladi. Agar tarjimon realiyani to‘liq izohlamasa yoki uni noto‘g‘ri moslashtirsa, matndagi milliy-madaniy ma’no susayishi mumkin. Shu sababli tarjimada transkripsiya, izohli tarjima, madaniy ekvivalent yoki kontekstual tarjima usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

**Frazeologizmlar va fransuz xalq mentaliteti**

Frazeologik birliklar har bir xalqning obrazli tafakkuri va hayotiy tajribasini aks ettiradi. Fransuz tilidagi frazeologizmlar badiiy matnda personaj nutqini jonlantiradi, muallif uslubini boyitadi va milliy xarakter yaratishga yordam beradi.

Frazeologizmlar ko‘pincha bevosita tarjima qilinmaydi, chunki ularning ma’nosi tarkibidagi alohida so‘zlar ma’nosidan kelib chiqmaydi. Masalan, fransuz tilidagi ayrim iboralar tarixiy voqea, xalqona tasavvur, diniy qarash yoki kundalik tajriba bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday birliklarni tushunish uchun til bilimidan tashqari madaniy bilim ham zarur.

Badiiy matnda frazeologizmlar obrazning ijtimoiy kelib chiqishi, saviyasi, kayfiyati va munosabatini ochib beradi. Ular orqali matn tabiiy, obrazli va emotsional bo‘ladi. Shu sababli frazeologik birliklarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish fransuz badiiy matnining chuqur mazmunini anglashga yordam beradi.

**Murojaat shakllari va ijtimoiy munosabatlar**

Fransuz tilida murojaat shakllari milliy-madaniy xususiyatga ega. *Tu* va *vous* shakllarining qo‘llanishi suhbatdoshlar o‘rtasidagi yaqinlik, hurmat, rasmiylik yoki ijtimoiy masofani bildiradi. Badiiy matnda bu birliklar personajlar o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatishda muhim vosita hisoblanadi.

Masalan, ikki personaj o‘rtasida *vous* shaklidan *tu* shakliga o‘tish ularning munosabatida yaqinlashuv yuz berganini bildirishi mumkin. Aksincha, *tu* o‘rniga *vous* ishlatilishi sovuqlik, masofa yoki rasmiylikni ifodalashi mumkin. Bunday nozik ma’nolar tarjimada har doim ham to‘liq saqlanmaydi. Shuning uchun tarjimon murojaat shakllarining ijtimoiy va madaniy vazifasini chuqur anglab yetishi lozim.

O‘zbek tilida ham “siz” va “sen” shakllari mavjud bo‘lsa-da, ularning qo‘llanish doirasi va madaniy yuklamasi fransuz tilidagidan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Shuning uchun fransuz badiiy matnini o‘zbek tiliga tarjima qilishda murojaat shakllarining pragmatik ma’nosiga alohida e’tibor berish kerak.

**Milliy kolorit va obraz yaratish**

Badiiy matnda milliy kolorit muallif tomonidan tanlangan til birliklari orqali yaratiladi. Fransuz tilidagi madaniy birliklar obrazlarning yashash muhiti, ijtimoiy mavqei, xarakteri va dunyoqarashini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, aristokratik muhitni tasvirlashda rasmiy murojaatlar, saroy hayotiga oid birliklar va nafis uslub qo‘llansa, oddiy xalq hayotini tasvirlashda og‘zaki nutqqa xos iboralar va kundalik realiyalar ishlatiladi.

Bu holat badiiy matnning estetik qiymatini oshiradi. O‘quvchi til birliklari orqali faqat voqeani emas, balki butun madaniy muhitni his qiladi. Demak, fransuz til birliklari badiiy matnda milliy-madaniy mazmunni shakllantiruvchi asosiy vositalardan biridir.

**Tarjimada milliy-madaniy ma’noni saqlash**

Fransuz badiiy matnlarini boshqa tillarga, xususan, o‘zbek tiliga tarjima qilishda milliy-madaniy birliklarni to‘g‘ri yetkazish muhim ahamiyatga ega. Tarjima jarayonida ikki asosiy vazifa yuzaga keladi: birinchisi, matn mazmunini o‘quvchiga tushunarli qilish; ikkinchisi, asarning milliy ruhini saqlab qolish.

Agar tarjimon barcha realiyalarni mahalliylashtirib yuborsa, fransuz madaniy muhitining o‘ziga xosligi yo‘qolishi mumkin. Agar ularni izohsiz qoldirsa, o‘quvchi ayrim ma’nolarni tushunmasligi mumkin. Shuning uchun tarjimada muvozanat zarur. Ba’zi birliklar asl shaklda qoldirilib, izoh berilishi mumkin; ba’zilari esa o‘zbek tilidagi yaqin madaniy ekvivalentlar orqali ifodalanadi.

Tarjimonda nafaqat til bilimi, balki madaniyatlararo kompetensiya ham bo‘lishi kerak. Chunki milliy-madaniy birliklar matnning tashqi bezagi emas, balki uning ichki mazmunini tashkil etuvchi muhim omildir.

**Xulosa**

Fransuz til birliklari badiiy matnda milliy-madaniy mazmunni ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Ular fransuz xalqining hayot tarzi, urf-odatlari, ijtimoiy munosabatlari, tarixiy xotirasi va estetik tafakkurini aks ettiradi. Realiyalar, frazeologizmlar, murojaat shakllari, madaniy

konnotatsiyaga ega leksik birliklar badiiy matnning milliy koloritini yaratadi va obrazlarning chuqurroq ochilishiga yordam beradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, fransuz badiiy matnini tushunish uchun faqat grammatik va leksik bilim yetarli emas. Matndagi madaniy belgilar, ijtimoiy munosabatlar va tarixiy kontekstni ham hisobga olish zarur. Ayniqsa, tarjima jarayonida milliy-madaniy birliklarni to‘g‘ri talqin qilish asarning badiiy-estetik ta’sirini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Demak, fransuz til birliklarining badiiy matndagi milliy-madaniy ifodasini o‘rganish lingvokulturologiya, tarjimashunoslik va adabiy tahlil uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

**Adabiyotlar**

1. Maslova V. A. Lingvokulturologiya. Moskva: Akademiya, 2001.
2. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Yazyk i kultura. Moskva: Russkiy yazyk, 1990.
3. Vinogradov V. S. Vvedenie v perevodovedenie. Moskva: IOSO RAO, 2001.
4. Galisson R. De la langue à la culture par les mots. Paris: CLE International, 1991.
5. Bally Ch. Traité de stylistique française. Paris: Klincksieck, 1951.
6. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris: Gallimard, 1963.
7. Komissarov V. N. Teoriya perevoda. Moskva: Vysshaya shkola, 1990.
8. Newmark P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall, 1988.
9. Nida E. A., Taber Ch. The Theory and Practice of Translation. Leiden: Brill, 1982.
10. Lotman Yu. M. Struktura xudojestvennogo teksta. Moskva: Iskusstvo, 1970.